

1. קווי ההתפתחות העיקריים

ההתרחבות המהירה של הפעילות הכלכלית, שאפיינה את שנת 1987, התבטאה בשוק העבודה בגידול ניכר של מספר המועסקים בסקטור העסקי ובירידת האבטלה. זו השנה השנייה, שהתעסוקה גדלה בסקטור העסקי בלבד, ומשקלם היחסי של השירותים הציבוריים במשק הולך ויורד. השכר הריאלי בסקטור העסקי המשיך לעלות השנה, בממוצע, מעבר לעליית פריון העבודה, לאחר חריגה רבה יותר אשתקד.

מספר המועסקים המקומיים בסקטור העסקי גדל השנה ב־4.5 אחוזים, לאחר גידול בן 2.1 אחוזים אשתקד. רובה הגדול של תוספת המועסקים נקלט בענפים שרוב תוצרתם מיועד לשימושים המקומיים. עיקר הגידול בתעסוקה חל במחצית הראשונה של השנה, עם ההאצה הניכרת בפעילות הכלכלית — ואילו האטת קצב הצמיחה במחצית השנייה של השנה הביאה להאטה מקבילה של גידול התעסוקה.

האבטלה ירדה מממוצע שנתי של 7.1 אחוזים אשתקד ל־6.1 אחוזים השנה — עדיין מעל לשיעור ששרר עד 1984, לפני הפעלתה של התכנית הכלכלית החדשה. ברביעי האחרון של 1987 ירד שיעור האבטלה מתחת לרמה זו — ל־5.7 אחוזים.

ההתפתחויות בשוק העבודה עומדות בסימן של שינויים חריפים, המתחוללים בהרכב התוצר במשך שלוש השנים האחרונות: התרחבות מהירה של הביקושים המקומיים המופנים לסקטור העסקי, תוך שינוי ניכר בהרכבם — גידול מהיר של הצריכה הפרטית, והשנה גם של ההשקעות בנכסים קבועים, לעומת ירידה תלולה בקניות המקומיות של מערכת הביטחון. בצד התרחבותם של הביקושים המקומיים, הושפע התוצר העסקי במידה ניכרת גם מתמורות בצד ההיצע: ריסון נמשך של תשומת העבודה בשירותים הציבוריים ושיפורים ניכרים בתפקוד הכלכלי — פרי הורדת האינפלציה, הפחתת שיעורי המסים וצמצום מעורבות הממשלה בשוק ההון — תרמו להאצת הגידול של התוצר העסקי; ואת על אף השפעותיהן הבולמות של קשיחויות במערכת השכר ובמערכת של מימון הפעילות העסקית.¹ גידול זה בתוצר איפשר התרחבות מהירה של היצוא, שהתבססה בעיקר על עליית פריון הייצור של הסקטורים הסחירים. פריון העבודה בסקטור העסקי, בכללותו, גדל השנה, בממוצע, ב־2.6 אחוזים, לאחר גידול בן 4.9 אחוזים ב־1985 וכן 3.0 אחוזים אשתקד.

גידולו של תוצר הסקטור העסקי משקף התרחבות ניכרת של הפעילות בכל אחד מענפי המשק העיקריים, ואילו השינויים החדים במבנה הביקושים מתבטאים בענפי משנה ובמפעלים שונים בתוך הענפים הראשיים: אותם ענפי משנה ומפעלים שהביקוש לתוצרם גדל נהנים מצמיחה מואצת, ואילו אחרים, שהביקוש לתוצרם הצטמצם, נקלעים לקשיים. ההתפתחויות בשוק העבודה בשנתיים האחרונות משקפות במידה רבה את קשיי ההתאמה לשינויים המבניים האמורים. מאז 1984 אנו עדים למגמות ירידה של שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ושל שיעור התעסוקה² של האוכלוסייה בגיל העבודה (דיאגרמה ד"2) — על אף ההתאוששות הגוברת בפעילות הכלכלית ועל אף הפחתת שיעורי המסים הישירים, שאמורה להגדיל רווקא את היצע העבודה; נראה אפוא, כי מגמות אלו מושפעות מקשיי ההתאמה לשינויים במבנה הביקושים, וכנראה — גם מהעלאתו הניכרת של השכר הנמוך באמצעות חקיקת חוק שכר המינימום, צמצום את אפשרויות התעסוקה של ישראלים צעירים מעוטי השכלה.

¹ הגורמים שהשפיעו על התפתחות התוצר מנותחים ביתר פירוט בפרק ב' ובפרק ו'.

² מספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל עבודה. האומדנים מנוכחים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי גיל, מין והשכלה.

לוח ד' - 1

התפתחות האוכלוסייה, התעסוקה והשכר למשרת שכיר, 1980 עד 1987 (אחוזים)

1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	1980	
(העלייה או הידירה (-) לעומת השנה הקודמת)								
1.9	1.9	2.2	2.2	2.0	1.8	1.8	2.5	האוכלוסייה בגיל העבודה
1.5	1.8	1.6	3.0	2.6	1.3	2.3	3.2	כוח העבודה האזרחי
2.6	1.4	0.7	1.5	3.2	1.4	2.0	1.1	המועסקים הישראלים
(46.9)	(46.7)	(47.1)	(48.0)	(48.6)	(48.3)	(48.9)	(49.0)	שיעור התעסוקה של ישראלים (באחוזים)
2.3	0.8	0.7	1.7	2.3	0.0	2.6	-1.1	סך כל שעות העבודה של ישראלים
11.8	5.6	-1.3	2.9	8.4	4.2	1.0	-3.0	מועסקים מהשטחים
3.2	1.7	0.6	1.6	3.5	1.6	2.0	0.8	מועסקים מקומיים
3.2	1.4	0.5	1.7	2.6	0.3	2.6	-1.3	סך כל שעות העבודה של מקומיים
8.2	11.6	-6.8	-2.5	4.7	-0.9	11.1	-3.4	השכר הריאלי למשרת שכיר
(7.9)	(7.8)	(-9.0)	(-0.4)	(5.9)	(-0.4)	(10.4)	(-3.0)	א. חישוב מתוקן
								ב. חישוב רגיל
7.7	13.5	-2.2	-5.8	3.1	-2.9	15.2	-4.8	השכר הריאלי הפנוי משרת שכיר
(7.4)	(9.7)	(-4.5)	(-3.6)	(4.2)	(-2.3)	(14.5)	(-4.5)	א. חישוב מתוקן
								ב. חישוב רגיל

- מספר המועסקים יחסית לאוכלוסייה בגיל עבודה. הנתונים מנוכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה לפי השכלה, גיל ומין; בסיס הניכוי — שנת 1984; מותאם לאוכלוסייה של בני 15 ומעלה.
- נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, מתוך רחוחות מעבידים לביטוח הלאומי, מנוכים במרד המחירים לצרכן (ניכוי, חודשי).
- השכר הריאלי נאמד כאן בשיטה מתוקנת. בחישוב המקובל של שכר ריאלי מנוכה השכר הנומינלי — המשולם, בדרך כלל, סמוך לראשית החודש — במרד מחירים, המתייחס, בקירוב, לאמצע החודש הקודם. כתוצאה מהבדל זה של חצי חודש בין תקופות ההתייחסות, גורמת האינפלציה להטיית האומדן המקובל של השכר הריאלי כלפי מעלה — הטיה שגודלה תלוי ברמת האינפלציה. כדי לתקן הטיה זו, ניכינו כאן את השכר הנומינלי במרד מחירים סינתטי — המתייחס, בקירוב, לראשית החודש — ממוצע גיאומטרי של שני מרדים עוקבים.
- השכר הריאלי נאמד כאן בשיטה המקובלת, ללא התיקון האמור.
- בניכוי ההשפעות של שינויים בנטל המס הישיר (ניכויים משכר העובדים למס הכנסה ולביטוח לאומי) על השכר. האומדן הוא תחשיבי ומקורו, ולכן יש לקבל אותו בהירות. (על שיטת האומדן ראה פרק ה', "הסקטור הציבורי", לוח ה'-9).

המקור: ירחונים סטטיסטיים, סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בידודה ושומרון ובחבל עזה, שערכה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ועיבודי בנק ישראל.

לוח ד' - 2

התפתחות התעסוקה והאבטלה, 1986 ו-1987
נתונים רבעוניים

שנת התעסוקה (אחוזים) ¹	שיעורי האבטלה (אחוזים)		מועסקים מקומיים (אלפים)						
			הסקטור העסקי						
			סך כל		שירותים		עובדי		רביע
	סך	נשים	גברים	המועסקים המקומיים	ציבוריים ²	סך הכול	שטחים	ישראלים	
1986									
I	46.7	7.2	8.4	6.5	1,449	405	1,044	88.4	956
II	46.6	7.6	8.9	6.7	1,459	407	1,052	93.1	959
III	46.8	6.9	7.7	6.3	1,474	413	1,061	93.9	967
IV	46.7	6.7	6.8	6.7	1,479	420	1,059	94.2	965
1987									
I	47.2	5.7	7.1	4.8	1,507	424	1,083	98.1	985
II	46.8	5.9	6.9	5.3	1,501	403	1,098	98.5	999
III	46.5	6.9	8.2	6.0	1,502	398	1,104	102.1	1,002
IV	47.1	5.7	6.9	5.0	1,542	417	1,125	113.0	1,012
א ח ו ז י ם									
מחצית 86-2				1.5	2.6	1.1	3.6	0.9	
מחצית 86-1									
מחצית 87-1				1.9	-0.7	2.9	4.5	2.7	
מחצית 86-2									
מחצית 87-2				1.2	-1.5	2.2	9.4	1.5	
מחצית 87-1									

(1) ראה הערה 1 בלוח ד'-1.

(2) כולל עובדי שטחים.

ה מקור: סקרי כוח אדם וסקרי משפחות בידודה ושומרון וחבל עזה של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

השכר המשיך גם השנה לעלות במהירות, בקצב שאינו מתיישב עם ריסון נוסף של האינפלציה במשק¹. עליית השכר נבעה בחלקה מגידול הביקוש לעבודה בסקטורים צומחים, אולם בעקבות עלייתו הניכרת אשתקד, מעבר לפריון, היו כוחות השוק אמורים לתקן סטייה זו על ידי התפתחות שכר מרוסנת יותר, שלא תחרוג מעבר לגידולו של פריון העבודה. עלייתו החריגה של השכר אשתקד נתפסה בחלקה כתיקון השחיקה הניכרת בכוח הקנייה של השכר ב-1985, בעקבות הפעלת התכנית הכלכלית, אולם המשך עלייתו של השכר השנה — ב-8.2 אחוזים, בממונה כוח קנייה, העלה אותו לרמה הגבוהה בכ-10 אחוזים (את השכר הפנוי — בכ-13 אחוזים) מן השיא שהגיע

¹ השכר הריאלי נאמר בפרק זה בשיטה מתוקנת: בחישובו המקובל מנוכה השכר הנומינלי — המשולם בדרך כלל סמוך לראשית החודש — במדד מחירים, המתייחס, בקירוב, לאמצע החודש הקודם: כתוצאה מהבדל זה של מחצית חודש בין תקופות ההתייחסות, גורמת האינפלציה להטיית האומדן המקובל של השכר הריאלי כלפי מעלה — הטיה שגורלה תלוי ברמת האינפלציה. כדי לתקן הטיה זו, ניכינו את השכר הנומינלי במדד מחירים סינטיטי, המתייחס, בקירוב, לראשית החודש — ממוצע גיאומטרי של שני מדדים עוקבים.

לוח ד' - 3

התפתחות הוצאות העבודה בסקטור העסקי, במונחי החשבונאות הלאומית, 1983 עד 1987
(אחוזים)

1987	1986	1985	1984	1983	
					(העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת)
7.2	12.7	-9.4	-5.2	4.5	(א) לעובר, במונחי צריכה פרטית ¹
5.7	11.7	5.6	-4.9	4.8	(ב) למעסיק, במונחי ערך מוסף ²
3.0	8.4	0.7	-5.6	5.4	(ג) עלות העבודה הריאלית למעסיק ³
-1.0	-1.1	-15.5	-0.3	-0.3	(ד) יחס המחירים $\frac{1 + (א)}{1 + (ב)} = \frac{PY}{PC}$
2.6	3.0	4.9	-0.7	-0.6	(ה) פריז העבודה ⁴

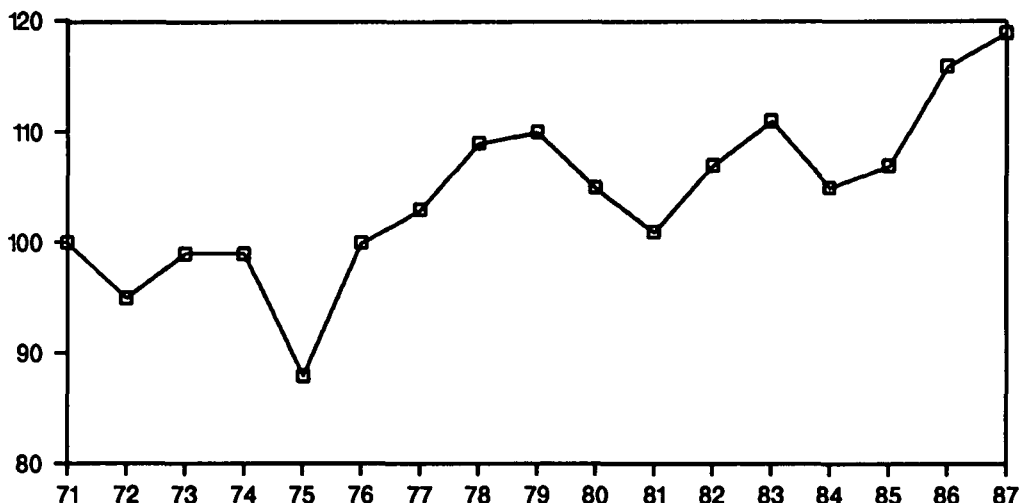
- (1) הוצאות לשעת עבודה של שכירים (כולל הוצאות נלוות), מנוכות במחירי הצריכה הפרטית.
 - (2) הוצאות לשעת עבודה כנ"ל, מנוכות במחירי גורמי הייצור של התוצר העסקי. צמצום תשלומי המעסיקים לביטוח הלאומי הביא ב־1986 להקטנת הוצאות העבודה למעסיק בכ־2 אחוזים, וב־1987 — להקטנה נוספת של 2.5 אחוזים.
 - (3) משקל השכר בתוצר העסקי: כמו 2, בניכוי השינויים בפריז העבודה (אומדן התוצר מצד השימושים).
 - (4) מחירי גורמי הייצור של התוצר העסקי, יחסית למחירי הצריכה הפרטית.
 - (5) התוצר העסקי המקומי הגולמי לשעת עבודה.
- ה מקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

אליו לפני הפעלת התכנית, בשנת 1983. השכר בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים עלה השנה בשיעורים דומים, וכך נשתמרה ירידה בת כ־10 אחוזים של רמת השכר הציבורי יחסית לזו של השכר העסקי — פער שנוצר בשנים 1985 ו־1986, בעקבות הפעלת התכנית הכלכלית. עליית השכר בסקטור העסקי בשנתיים האחרונות השתקפה רק חלקית בהוצאות העבודה של המעסיקים — שכן הממשלה הקלה בנטל המס על עבודה בהקטינה את תשלומי המעסיקים למוסד לביטוח לאומי בשיעורים של כ־2 אחוזים מהוצאות העבודה ב־1986 ושל כ־2.5 אחוזים נוספים ב־1987¹; ואולם גם לאחר הקלה זו עלו הוצאות המעסיקים לשעת עבודה השנה, במונחי ערך מוסף, ב־5.7 אחוזים, לאחר עלייה תלולה בת 11.7 אחוזים אשתקד (לוח ד"3). לנוכח גידול בן 2.6 אחוזים של התוצר הגולמי לשעת עבודה, עלו הוצאות העבודה הריאליות של המעסיקים ליחידת תוצר ("עלות העבודה הריאלית") השנה ב־3.0 אחוזים, לאחר גידול בן 8.4 אחוזים אשתקד. אומדנים של עלות השכר ושל התפוקה התעשייתית ליצוא במונחי שער חליפין אפקטיבי מצביעים על תמונה דומה: מדרר משקלו של השכר בתפוקה זו עלה השנה בכ־5 אחוזים, לאחר עלייה תלולה במיוחד אשתקד. (התפתחותה של רווחיות היצוא מנותחת ביתר פירוט בפרק ז', "מאזן התשלומים").

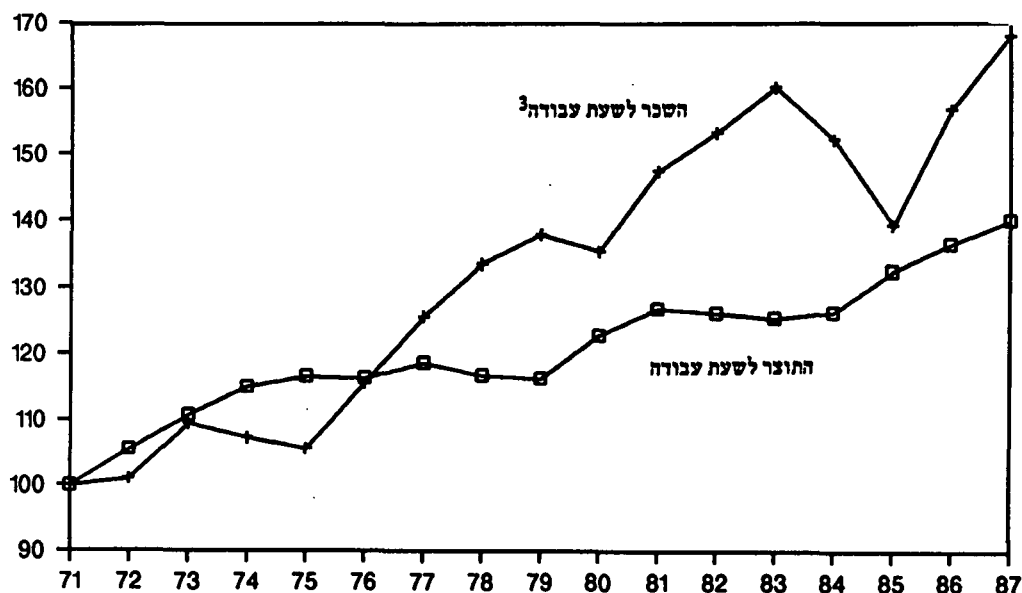
התפתחותה של עלות העבודה הריאלית, המצביעה על ירידה נמשכת של משקל הרווחים בתוצר העסקי, זו השנה השלישית, מעוררת תמיהות: כיצד מגמת ירידה זו במשקלם הממוצע של הרווחים בתוצר מתיישבת עם ההתאוששות הגוברת בפעילות הכלכלית? ומה מניע את המעסיקים להמשיך ולשלם תוספות שכר החורגות (בממוצע) מגידולו של פריז העבודה? אין לנו תשובות מספקות לשאלות אלו, אנו סבורים, כי ההתפתחויות האמורות משקפות, במידה רבה, קשיחויות התאמה של השכר ושל התעסוקה בשוק העבודה, על רקע השינויים החריפים שחלו במבנה הביקושים בשלוש השנים האחרונות: עליות שכר מוצדקות מן הבחינה הכלכלית — במפעלים צומחים, שבהם ערך התוצר והפריז גדלים — אינן מלוות, בדרך כלל, בירידות שכר מקבילות במפעלים וסקטורים מפסידים, וזאת בגלל קשיחות השכר כלפי מטה. יתר על כן, הסדרי שכר כלל־משקיים — כגון הסכם תוספת היוקר, חוק שכר המינימום והסכמי שכר כלל־סקטוריאליים — מחייבים העלאות שכר

¹ השפעות השינויים במבנה המיסוי של השכר על רמתו אינן חד־משמעיות: הפחתת שיעורי מס ההכנסה פועלת להורדת השכר ברוטו, ואילו הפחתת תשלומי המעסיקים למוסד לביטוח לאומי פועלת להעלאתו.

דיאגרמה ד' - 1
 עלות העבודה הריאלית בסקטור העסקי – התמורה בתוצר¹, 1971 עד 1987²
 (מדדים = 100)



השכר לשעת עבודה והתוצר לשעת עבודה בסקטור העסקי, 1971 עד 1987
 (מדדים = 100)



(1) התוצר העסקי המקומי הנקי.

(2) אומדן התמורה לעבודה בתוצר מתקבל על ידי השוואת אומדנים של משתנים שונים (תוצר, מסים ותמיכות, שכר, זקיפת התמורה לעבודות עצמאיים וכיו"ב). הנגזרים מנתונים סטטיסטיים שונים. בשיטה זו גובר החשש לקיומה של הטיה שיטתית באומדן המיצוץ (התמורה לעבודה) — כתוצאה מצבירת ההטיות של רכיביו. החשש להטיה גדול יותר באומדן שיעורה המוחלט של התמורה לעבודה, אך קטן יותר באומדן מגמות השינויים החלים בה בין תקופות שונות.

(3) לעובר במונחי צריכה פרטית.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' - 4

התפתחות מבנה התעסוקה של ישראלים, 1970 עד 1987
(אחוזים)

שיעורי גידול שנתיים ממוצעים									
-1985	-1979	-1970	1987	1986	1985	1985	1979	1970	
0.2	1.9	5.2	28.8	29.7	29.9	29.6	29.2	23.9	בשירותים הציבוריים
2.8	1.5	2.0	71.2	70.3	70.1	70.4	70.8	76.1	בסקטור העסקי
2.0	1.6	2.9	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
									בשירותים הפיננסיים ובשירותים
1.2	5.4	7.7	9.6	9.8	9.7	9.6	7.8	5.2	העסקיים
3.0	1.0	1.5	61.6	60.5	60.4	60.8	63.0	70.9	ביתר הסקטור העסקי
3.0	0.9	2.8	23.4	23.6	22.9	22.9	24.0	24.2	בתעשייה

(1) סדרה חדשה מ-1985, שבה כלולים באוכלוסייה בגיל עבודה ובכוח העבודה בני 15 ומעלה (במקום בני 14 ומעלה עד כה), ואומדני האוכלוסייה וכוח העבודה מתוקנים לפי ממצאי מפקד האוכלוסין משנת 1983.
ה מקור: סקרי כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' - 5

מספר שעות העבודה לשבוע של מועסקים ישראלים, כולל נעדרים זמנית מעבודתם.
1981 עד 1987

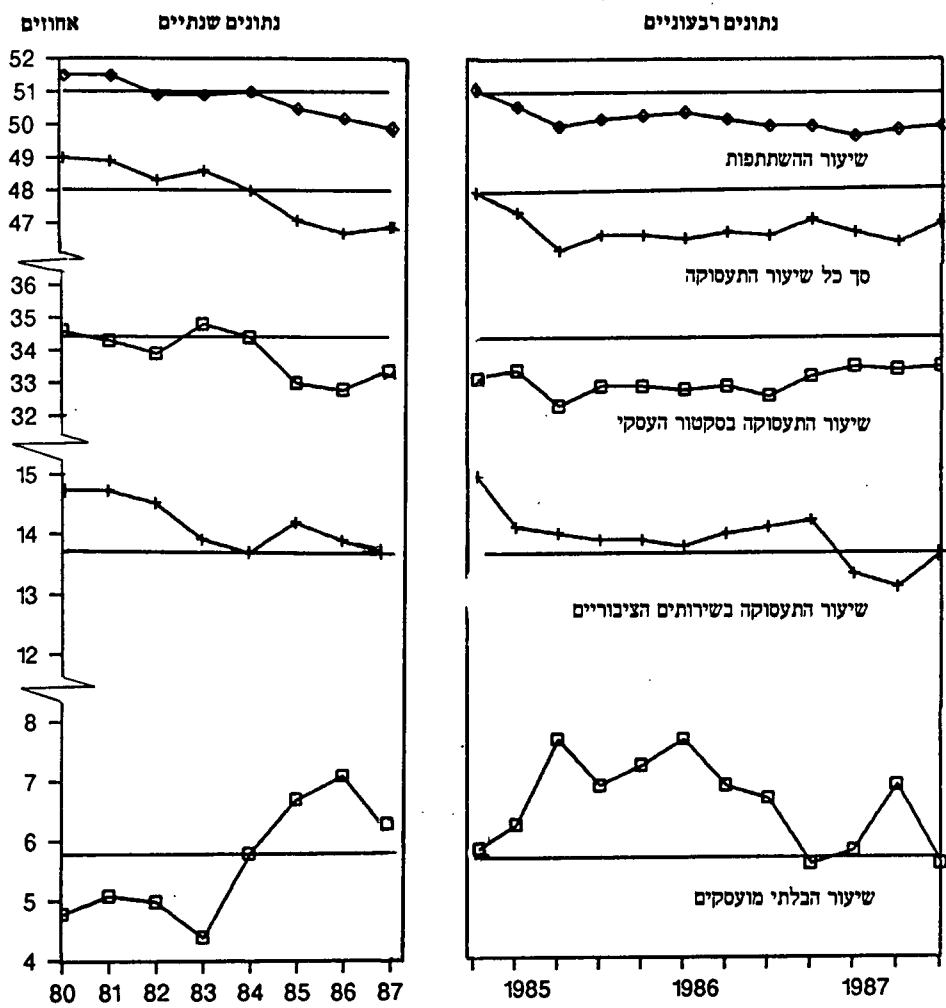
1987	1986	1985	1985	1984	1983	1982	1981	
35.8	35.9	36.1	36.0	36.0	35.9	36.2	36.7	
37.8	38.0	38.1	37.8	37.9	37.5	37.9	38.5	הסקטור העסקי
								מזה:
40.6	40.8	40.7	40.7	40.5	40.0	40.2	41.1	גברים
31.3	31.4	31.7	31.3	31.4	31.4	32.1	31.8	נשים

(1) ראה הערה 1 בלוח ד' - 4.
ה מקור: סקרי כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אוטומטיות גם במפעלים מפסידים. (דוגמאות לתופעות אלו ניתן למצוא במפעלים ממשלתיים של מערכת הביטחון, במפעלי חברת העובדים וגם במפעלים אחרים, הצוברים הפסדים במשך שנים רבות. רק לאחרונה רובר על הורדות צנזרות של רמת השכר בחלק ממפעלים אלה). באופן דומה משפיעות גם גורמות מסורתיות של הצמדות שכר בין סוגי תפקידים ובין משלחי יד שונים במשק. פעולתם של הגורמים האלה להעלאת השכר הממוצע מעבר לפריון העבודה גוברת דווקא כאשר שינויים מבניים חריפים יוצרים שונות יתירה בהתפתחותם של סקטורים שונים, וההפסדים בסקטורים הלא רווחיים גדלים. השפעתם של גורמים אלה — שהיתה עשויה לזרוז את צמצומם של הסקטורים המפסידים, ולקדם דווקא את התאמת מבנה הייצור — נבלמה במשק הישראלי, מחמת

המעורבות הרבה של גורמים ציבוריים שונים בסקטור העסקי: חלק נכבד מן החברות נהנו מגיבוי ציבורי כזה או אחר, ואינו פועל אך ורק למקסימיזציה של רווח. בגלל הגיבוי הציבורי הצליחו מפעלים מפסידים רבים להמשיך ולהתקיים תוך צבירת הפסדים במשך שנים רבות. גורם נוסף, שפעל בשנות המשבר לבלימת ההתאמה המבנית, היה מדיניות מסתגלת של הממשלה: זו נחלצה לעזרתם של סקטורים, שנקלעו לקשיים, עקב שינויים במבנה הביקושים או היענות יתר ללחצים להעלאות שכר; נראה, כי ציפיות למדיניות כזאת השפיעו עדיין גם השנה על התנהגותם של מעסיקים רבים, כפי שניתן ללמוד מן הלחצים הניכרים שהם הפעילו לקראת סוף השנה למען הענקת תמיכות ממשלתיות לסקטורים המייצאים לגוש הדולר, ולמען פיחות השקל. השפעתם המשולבת של

דיאגרמה ד' - 2
שיעורי ההשתתפות והתעסוקה, מנכים מהשפעות של שינויים בהרכב האוכלוסייה
לפי השכלה, גיל ומין - ושיעור הבלתי מועסקים, 1980 עד 1987



(1) הנתונים הרבעוניים הם מנכי עונתיות.
 (2) הקווים האופקיים - ברמת 1984.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה - סקרי כוח אדם, ועיבודי בנק ישראל.

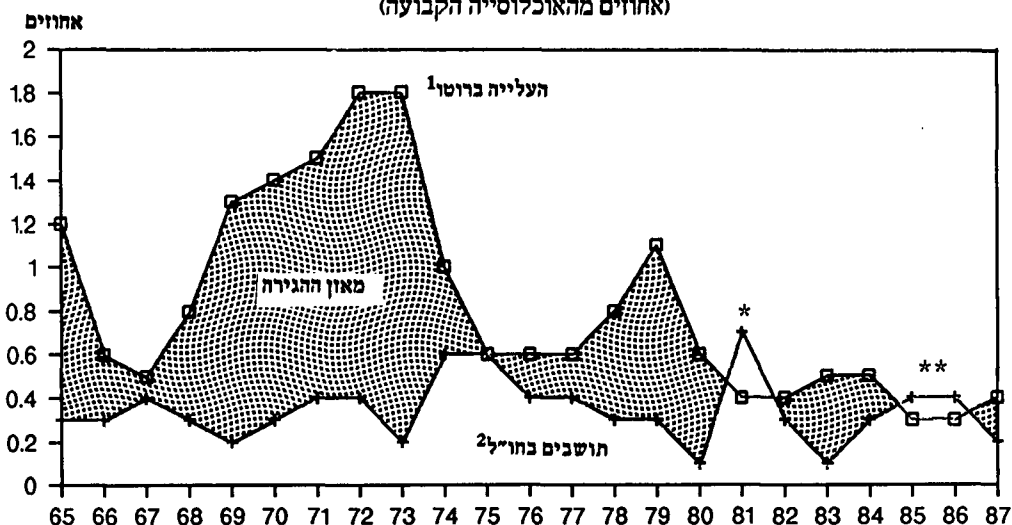
הגורמים האמורים, על רקע השינויים החריפים במבנה הביקושים, גרמה, להערכתנו, לעלייה החריגה של השכר בשנים האחרונות, והקשתה על ריסון נוסף של האינפלציה במשק. באמצעות האטת ההתאמה של מבנה הייצור לשינוי בביקושים, עיכבו גורמים אלה את מלוא האצת הצמיחה והפריון, שהיתה עשויה לנבוע מן ההצלחה בריסון האינפלציה הדוהרת.

השפעתם של חלק מן הגורמים המוזכרים נחלשה, להערכתנו, בשנת 1987, הודות למדיניותה העקיבה של הממשלה בשנים האחרונות: צמצום מעורבותה בסקטור העסקי והפחתה הדרגתית של הגיבוי הציבורי לסקטורים המפסידים. התפתחות זו הגבירה השנה את תהליך ההתאמה של מבנה הייצור, כפי שמסתמן מגידולה המהיר של התעסוקה בסקטור העסקי ומשיעורה הגבוהה יחסית של הצמיחה. ואולם ספק אם הגורמים לקשיחויות בהתפתחות השכר נחלשו במידה ניכרת. עלייתו המהירה של השכר העסקי, בממוצע, מעבר לפריון העבודה, עדיין מושפעת מאוד מהסדרי ההצמדה האוטומטיים. הנגזרים מחוק שכר המינימום, מהסכם תוספת הווקר ומדרישות לתוספות שכר כלל-סקטוריות — הסדרים המסבירים יותר ממחצית הגידול הנומינלי של השכר.

2. האוכלוסייה

האוכלוסייה הקבועה גדלה ב־1987 ב־1.7 אחוזים, לאחר 1.6 אחוזים ו־1.5 אחוזים, ב־1985 ו־1986, בהתאמה. בעשור האחרון שוררת מגמת ירידה בקצב גידול האוכלוסייה: שיעור הגידול השנתי הממוצע ירד מ־2.3 אחוזים בשנים 1975 עד 1980 ל־1.9 אחוזים בשנים 1980 עד 1984, ול־1.6 אחוזים, כאמור, בשלוש השנים האחרונות (לוח ד'־8 ודיאגרמה ד'־3). מגמה זו משקפת בעיקרה שינויים במאזן ההגירה: במחצית השנייה של שנות השבעים הוחש

דיאגרמה ד' - 3
התפתחות ההגירה, 1965 עד 1987
(אחוזים מהאוכלוסייה הקבועה)



- (1) העלייה ברוטו = עולים ועוד אורחים משתקעים ועוד אזרחים עולים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.
 (2) תושבים בחו"ל = תושבים ששהו בחו"ל 12 חודשים ויותר ולא חזרו, פחות תושבים חוזרים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודשים ומעלה), ועוד עולים בכוח שיצאו לחו"ל ותושבים שלא חזרו מביקור בירדן. ראה גם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל.
 * מאזן ההגירה שלילי.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לווח' - 6

תוספות של שייכים לכוח העבודה המקומי וקליטתם לפי סקטורים, 1970 עד 1987
(העלייה או הירידה (-) בממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	1980	-1977 1979	-1973 1976	-1970 1973
1. הגידול בשייכים לכוח העבודה										
סך הכול										
21.6	26.3	23.1	41.3	35.9	18.1	30.2	40.2	36.0	15.1	38.8
28.0	27.6	32.2	31.4	27.9	23.5	23.6	31.8	26.4	26.4	34.5
הנובע מגידול האוכלוסייה'										
הנובע משינוי בהרכב הגילים ובמספר שנות הלימוד'										
3.3	5.4	9.2	8.3	9.2	9.7	6.8	6.5	9.8	3.6	7.2
הנובע משינוי בשיעורי ההשתתפות הסגוליים										
-9.7	-6.7	-18.2	1.6	-0.8	-15.1	0.0	1.9	-0.2	-14.9	-2.9
2. סך הכול										
5.4	10.8	12.0	16.0	18.5	8.8	16.2	17.6	13.9	4.0	20.3
17.2	16.9	20.0	19.9	17.4	14.2	15.3	19.8	17.0	17.4	23.4
הנובע מגידול האוכלוסייה'										
הנובע משינוי בהרכב הגילים ובמספר שנות הלימוד'										
-1.2	-2.1	0.3	1.4	2.0	3.1	0.9	0.2	1.8	-1.9	0.0
הנובע משינוי בשיעורי ההשתתפות הסגוליים										
-10.6	-4.0	-8.3	-5.3	-0.9	-8.5	0.0	-2.4	-4.8	-11.5	-3.1
3. סך הכול										
16.2	15.5	11.1	25.3	17.4	9.3	14.5	22.6	22.1	11.1	18.5
10.8	10.7	12.2	11.4	10.1	9.3	8.6	12.0	9.5	9.0	11.1
הנובע מגידול האוכלוסייה'										
הנובע משינוי בהרכב הגילים ובמספר שנות הלימוד'										
4.5	7.5	8.9	6.9	7.2	6.6	5.9	6.3	8.0	5.5	7.2
הנובע משינוי בשיעורי ההשתתפות הסגוליים										
0.9	-2.7	-10.0	6.9	-0.1	-6.6	0.0	4.3	4.7	-3.4	0.2
4. סך הגידול במועסקים מהשטחים המוחזקים בישראל										
11.5	5.3	-1.2	2.6	8.2	4.2	1.0	-2.4	3.1	-0.1	14.8

לוח ד' - 6 (המשך)

תוספות של שייכים לזרח העבודה המקומי וקליטתם לפי סקטורים, 1970 עד 1987
(העלייה או הירידה (-) בממוצע שנתי, אלפים, מעוגל)

	1977- 1979	1973- 1976	1970- 1973	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
כל האוכלוסייה — מקומיים											
3. הקליטה לפי סקטורים											
סך הכול	39.1	15.0	53.6	38.0	31.7	22.3	44.1	43.9	21.9	31.6	33.1
בסקטור העסקי	24.3	-1.7	44.9	5.8	15.0	16.0	46.2	15.9	-0.1	23.2	46.7
בשירותים הציבוריים — שכירים	16.8	12.5	11.7	5.4	11.7	6.3	3.1	5.9	8.3	0.8	0.6
מובטלים ישראלים	-1.9	4.2	-2.9	26.8	4.7	0.0	-5.2	22.1	13.7	7.6	-14.2
גברים											
סך הכול	17.0	3.9	35.1	15.4	17.2	13.0	26.7	18.6	10.8	16.1	16.9
בסקטור העסקי	14.2	-1.3	34.1	1.1	9.6	10.2	33.4	6.8	-4.2	14.8	28.2
בשירותים הציבוריים — שכירים	4.3	3.3	2.9	-0.8	5.5	1.9	-4.0	0.4	3.6	-1.3	0.2
מובטלים ישראלים	-1.5	1.9	-1.9	15.1	2.1	0.9	-2.7	11.4	11.4	2.6	-11.5
נשים											
סך הכול	22.1	11.1	18.5	22.6	14.5	9.3	17.4	25.3	11.1	15.7	16.2
בסקטור העסקי	10.0	-0.4	10.8	4.7	5.8	6.0	12.8	9.1	4.1	8.5	18.5
בשירותים הציבוריים — שכירים	12.5	9.2	8.8	6.2	6.2	4.4	7.1	5.5	4.7	2.1	0.4
מובטלים ישראלים	-0.4	2.3	-1.0	11.7	2.5	-1.1	-2.5	10.7	2.3	5.1	-2.7

(1) בהנחה של שיעורי השתתפות ממוצעים כמו בשנה הקודמת.

(2) בהנחה של שיעורי השתתפות סגוליים כמו בשנה הקודמת.

(3) לרבות עצמאיים בשירותים הציבוריים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, סקרי משפחות בשטחים המוחזקים ועיבודי בנק ישראל.

גידול האוכלוסייה, בעיקר הודות לגידול מספר העולים מברית המועצות, ועם חסימת דרכי היציאה של היהודים משם בסוף שנות השבעים הצטמצם היקף העלייה לישראל. בשנים 1983 ו-1984 גדל מספר העולים במידת מה, כתוצאה מעליית יהודי אתיופיה ומגידול מה של מספר העולים מארצות המערב — 17 אלף ו-20 אלף ב-1983 ו-1984, לאחר 13 אלף ו-14 אלף ב-1981 ו-1982, בהתאמה. לאחר שהעלייה מאתיופיה נפסקה, ירד מספר העולים בשנים 1985 ו-1986 עד לפחות מעשרת אלפים, ואילו גידול מחודש של העלייה מברית המועצות שב והעלה את מספר העולים השנה לכ-13 אלף.

על מספר היורדים מן הארץ אין נתונים ישירים; נתוני ה"תושבים בחו"ל" (לוח ד"8) נגזרים ממספר התושבים שיצאו את הארץ אשתקד, לא שבו אחרי יותר מ-12 חודשים, אך לא בהכרח ירדו. עם זאת מלמד ניסיון העבר, כי שינויים שנתיים במספרם מצביעים על מגמתה של הירידה, בשקפם היטב גם את שיעורי השינויים במספרם של אלה שלא שבו אחרי תקופות ארוכות יותר. יש גם לזכור, כי אומדני ה"תושבים בחו"ל" מתקבלים בפיגור, ונסכים למעשה על השנה הקודמת להם.⁵ לפי האמור לעיל, הצטמצמה הירידה אשתקד, לאחר גידולה בשנים 1984 ו-1985. התפתחות הירידה מושפעת מאוד מתנאי התעסוקה בארץ ובחו"ל: התגברות הירידה בשנים 1984 ו-1985 מוסברת (בין השאר) בצירוף של החמרת מצב התעסוקה בארץ ושיפור מצב התעסוקה בארצות הברית, ואילו צמצום הירידה ב-1986 משקף את השתפרות מצב התעסוקה בארץ.

מגמת הירידה בקצב גידולה של האוכלוסייה בעשור האחרון מוסברת גם במגמת ירידתם של שיעורי הריבוי הטבעי: שיעורם השנתי באוכלוסייה היהודית ירד מ-17.0 לאלף, בממוצע, בשנים 1971 עד 1975 ל-14.0 לאלף בשנים 1985 עד 1987. מגמת הירידה בשיעורי הריבוי הטבעי של האוכלוסייה הלא-יהודית היתה אף חריפה יותר (לוח ד"8).

3. כוח העבודה האזרחי

כוח העבודה האזרחי גדל השנה בשיעור נמוך, 1.5 אחוזים, בעור שהאוכלוסייה בגיל עבודה גדלה ב-1.9 אחוזים. גם ב-1985 וב-1986 פיגר גידולו של כוח העבודה אחרי גידול האוכלוסייה בגיל עבודה; אנו עדים אפוא למגמת ירידה של שיעור ההשתתפות (גם לאחר ניכוי של השפעות שינויים בהרכב האוכלוסייה), על אף ההתאוששות הגוברת של הפעילות הכלכלית במשק (ריאגורמה ד"2 ולוח ד"6). ניתוח מפורט של התפתחות שיעורי ההשתתפות הסגוליים של קבוצות אוכלוסייה שונות מעלה מספר גורמים למגמה זו: (א) ירידת שיעורי ההשתתפות של גברים בני 45 ומעלה, מגמה הנמשכת מראשית שנות השבעים, גברה בשנתיים האחרונות — כנראה עקב היפלטות מוגברת של מועסקים מסקטורים כושלים, תופעה שהגבירה את נטייתם של המבוגרים שביניהם להקדים את הפרישה מכוח העבודה. (ב) ירידת שיעור ההשתתפות ניכרה גם בקרב בני פחות מ-35 שהשכלתם גבוהה: נראה כי הריסון הנמשך של תשומת העבודה בשירותים הציבוריים והקשיים שנתגלעו בשנים האחרונות בתעשיות עתירות ידע צמצמו את יכולתם למצוא עבודה מתאימה, והגבירו אצלם את הנטייה לרחות את הכניסה לכוח העבודה. (ג) ההשתתפות בכוח העבודה הושפעה, כנראה, גם מחקיקת חוק שכר מינימום, שהביאה לעלייה ניכרת של השכר הנמוך במשק. ככלל, היתה העלאת השכר הנמוך אמורה להגביר את נטייתם של מעוטי השכלה להשתתף בכוח העבודה, אך הנתונים אינם מצביעים על התפתחות כזאת; שינוי זה היה עשוי להניע מעסיקים רבים, יותר מאשר קודם לכן, להעדיף, עובדים בלתי מאורגנים מן השטחים על ישראלים מעוטי השכלה, ובכך להקטין מאוד את הסיכוי של ישראלים צעירים מעוטי השכלה להשתלכ בכוח העבודה. מיעוט השכלה פורמלית בקרב צעירים קיים בעיקר אצל נשים לא-יהודיות, ואצלן ניכרת בשנתיים האחרונות ירידה תלולה של שיעור ההשתתפות בכוח העבודה.

⁵ נתוני 1987 נסכים על תושבים, שיצאו את הארץ ב-1986, ואי שובם נרשם ב-1987; ראה הערה 3 בלוח ד"8.

כוח העבודה הישראלי, נתונים נבחרים, 1970 עד 1987

העלייה או הירידה (%) לעומת השנה הקודמת																
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנתי					
											ממוצע שנ					

לוח ד' - 8

המקורות לגידול האוכלוסייה הקבועה, 1979 עד 1987

1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	1980	1979	
(א ל פ ים)									
4,331.3	4,266.2	4,199.7	4,118.6	4,033.7	3,977.9	3,921.7	3,836.2	3,737.6	1. האוכלוסייה הקבועה בתחילת התקופה
69.7	69.9	71.2	70.7	70.5	68.9	67.6	68.0	68.8	2. סך הריבוי הטבעי
16.1	16.4	17.1	16.9	17.2	17.2	17.1	17.5	18.2	3. שיעור הריבוי הטבעי
13.4	14.0	14.5	14.5	14.3	14.3	14.4	14.7	15.0	4. שיעור הריבוי הטבעי של היהודים
27.3	28.2	29.9	29.0	29.6	31.4	30.7	32.2	34.8	5. שיעור הריבוי הטבעי של הלא-יהודים
15.6	12.3	12.2	21.7	19.1	16.1	14.5	22.2	39.6	6. העלייה ברוטו
10.5	17.1	17.5	11.3	4.7	11.3	25.9	4.7	9.7	7. תושבים בחוץ לארץ
5.1	-4.8	-4.7	10.4	14.4	4.8	-11.4	17.5	29.9	8. מאזן ההגירה (7)-(6)
74.8	66.8	66.5	81.1	84.9	85.7	56.2	85.5	98.7	9. סך כל הגידול (8)+(2)
4,406.1	4,331.3	4,266.2	4,199.7	4,118.6	4,063.7	3,977.9	3,921.7	3,836.2	10. האוכלוסייה הקבועה בסוף התקופה (9)+(1)
(א ח ו ים)									
1.7	1.5	1.6	2.0	2.1	1.9	1.4	2.2	2.6	11. הגידול השנתי של האוכלוסייה
93.2	-	-	85.9	83.0	93.5	-	79.5	69.9	12. הקבועה בסוף התקופה
6.8	-	-	14.1	17.0	6.5	-	20.5	30.3	13. מזה: תרומת הריבוי הטבעי
									13. מזה: תרומת מאזן ההגירה

(1) לאלף נפש, מהאוכלוסייה הממוצעת הקבועה המתאימה.

(2) עלייה ברוטו = עולים ועוד תיירים משתקעים ועוד אזרחים עולים ועוד הבאים במסגרת איחוד משפחות.

(3) תושבים בחו"ל = תושבים שיצאו אשתקד וטרם חזרו אחרי שהות של יותר מ-12 חודשים, פחות תושבים תחורים (תושבי ישראל שחזרו לארץ לאחר היעדרויות של 12 חודש ומעלה), ועוד עולים בכות, שיצאו לחו"ל, ותושבים שלא חזרו מביקור בידרן. ראה גם: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 1987, עמ' 141, 145-147.

(4) כולל 12.0 מרמת הגולן.

(5) לפי מפקד אוכלוסין 1983.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד' - 9

המועסקים ותשומת העבודה בסקטורים העיקריים במשק, 1982 עד 1987

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
1987	1986	1985	1984	1983	1982	1987	1986	'1985	1985	1984	1983	1982
(אחוזים)												
א. המועסקים												
(אלפים, ממוצע שנתי)												
2.6	1.4	0.7	1.5	3.2	1.4	1,403.7	1,367.9	1,349.2	1,368.3	1,359.0	1,339.4	1,298.1
11.8	5.8	-1.3	2.9	8.4	4.2	108.9	97.4	92.1	91.9	93.1	90.5	83.7
3.2	1.7	0.6	1.6	3.5	1.6	1,512.6	1,465.3	1,441.3	1,460.2	1,452.1	1,429.9	1,381.7
-0.1	0.7	1.7	1.7	1.3	1.6	410.5	411.0	408.2	410.2	403.5	396.6	391.4
4.5	2.1	0.1	1.5	4.3	1.6	1,102.1	1,054.3	1,033.1	1,050.0	1,048.6	1,033.3	990.3
ב. תשומת עבודה של מועסקים												
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)												
2.3	0.8	0.8	1.7	2.3	0.0	50.3	49.1	48.7	49.3	48.9	48.1	47.0
12.4	7.5	.0	2.6	8.3	3.9	5.0	4.4	4.1	4.1	4.1	4.1	3.8
3.2	1.4	0.5	1.7	2.8	0.3	55.2	53.5	52.8	53.4	53.1	52.2	50.8
0.0	-1.2	1.9	0.5	0.7	0.6	12.7	12.7	12.9	13.0	12.7	12.7	12.6
4.2	2.2	0.1	2.1	3.7	0.2	42.5	40.8	39.9	40.4	40.3	39.5	38.1

(1) ראה הערה 1 בלוח ד' - 4.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל; נתונים מעוגלים.

לוח ד' - 10

המועסקים המקומיים ותשומת העבודה בסקטור העסקי לפי ענפים, 1982 עד 1987

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
1987	1986	1985	1984	1983	1982	1987	1986	1985	1985	1984	1983	1982
(א ח ו ז י ם)												
1. המועסקים												
(אלפים, ממוצע שנתי)												
4.5	2.1	0.1	1.5	4.3	1.6	1102.1	1054.3	1033.1	1050.0	1048.6	1033.3	990.3
7.3	-6.1	-6.6	-5.2	6.1	3.8	117.4	109.4	116.5	116.6	124.9	131.8	124.2
2.7	4.2	0.4	2.6	3.4	-0.8	348.1	338.8	325.1	329.4	328.0	319.8	309.4
2.8	-1.4	8.1	0.9	0.8	-3.8	87.8	85.4	86.6	92.4	85.5	84.7	84.0
5.7	0.5	-3.6	3.0	-1.4	4.4	91.6	86.7	86.3	86.4	89.6	87.0	88.2
מסחר, שירותים אישיים												
6.7	3.8	2.2	4.3	5.7	4.4	371.5	348.2	335.3	339.5	332.3	318.5	301.2
-2.3	0.3	-2.2	-2.8	7.4	2.6	62.8	64.3	64.1	64.5	65.9	67.8	63.1
ועסקיים												
שירותים פיננסיים												
השמל ומים												
לא ידוע												
2. ת ש ו מ ת ע ב ו ר ה												
(מיליוני שעות, ממוצע שבועי)												
4.2	2.2	0.1	2.1	3.7	0.2	42.5	40.8	39.9	40.4	40.3	39.5	38.1
9.1	-6.5	-5.6	-6.0	4.0	4.2	5.0	4.5	4.9	4.9	5.1	5.5	5.3
1.6	4.8	0.3	3.7	2.4	3.3	13.5	13.3	12.7	12.8	12.8	12.4	12.0
2.6	-2.2	10.6	2.7	2.9	-4.5	3.5	3.4	3.5	3.7	3.3	3.3	3.5
7.5	0.4	0.5	-4.8	4.3	-0.1	3.7	3.4	3.4	3.4	3.6	3.4	3.2
מסחר, שירותים אישיים												
5.8	4.9	-0.3	3.8	3.5	4.5	13.7	13.0	12.4	12.5	12.6	12.1	11.7
-3.7	0.3	-0.0	-0.3	-2.5	4.5	2.3	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4	2.4
ועסקיים												
שירותים פיננסיים												

(1) ענפים 50-59, 90-99, 73, כולל "תר" עובדי השטחים המוחזקים (פחות עובדים בשירותים ציבוריים).

(2) הנתונים אינם מסתכמים, בשל השמטת ענף החשמל והמים וה"לאידוע"; נתונים מעוגלים.

(3) ראה הערה 1 בלוח ד'-4.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבורי בנק ישראל.

מספר המועסקים הישראלים גדל השנה בכ-35 אלפים, מהם 21 אלף "נטו", עובדים שניתוספו לכוח העבודה, ו-14 אלפים בלתי מועסקים לשעבר, שמצאו תעסוקה (לוחות ד"6, ד"9, ד"10). השנה ניתוספו גם 12 אלפים עובדים מהשטחים (שמספרם עלה עלייה תלולה בת 12 אחוזים). כך שסך המועסקים המקומיים גדל כ-47 אלפים, לאחר גידול של 24 אלפים בלבד אשתקד. מספר המועסקים בשירותים הציבוריים כמעט לא השתנה, זו השנה השנייה, ובכך נמשכה מגמת ירידה תלולה של משקלם היחסי בתעסוקה (לוח ד"4).

האצת גידולה של התעסוקה בסקטור העסקי משקפת את צמיחתו המהירה של סקטור זה השנה (כ-7 אחוזים). עיקר הגידול בתעסוקה חל במחצית הראשונה של השנה — עם ההאצה הניכרת של הפעילות הכלכלית — ואילו האטת קצב הצמיחה במחצית השנייה של השנה הביאה להתייצבות מקבילה בתעסוקה. התוצר של כל אחד מענפי המשק הראשיים בסקטור העסקי גדל השנה בשיעור שבין 6 ל-8 אחוזים, ואילו תשומת העבודה גדלה בשיעורים דומים רק בחלק מן הענפים; בתעשייה גדלה תשומת העבודה רק ב-1.6 אחוזים, ועיקר גידולו של התוצר התעשייתי נבע מייעול ומניצול עודפי כושר ייצור; גם בחקלאות גדלה תשומת העבודה רק ב-2.6 אחוזים, לעומת גידול 12 אחוזים של התוצר, בעיקר הודות לשפע הגשמים. בהתאם לכך נקלטה השנה בתעשייה רק כחמישית ממספר המועסקים שנוספו לסקטור העסקי (9 אלפים) — רובם הגדול בענפי המזון, הטקסטיל וההלבשה העץ והנייר. בחקלאות נקלטו כאלפיים מועסקים, וכמספר הזה גם בענף ההארה. כל יתר המועסקים הנוספים נקלטו בענפים שעיקר תוצרם מיועד לשימושים המקומיים: 9 אלפים בבנייה, 15 אלפים במסחר הקמעוני והסיטוני, 3 אלפים בתחבורה, ואלפיים בכל אחד מענפי השירותים האישיים, השירותים העסקיים והתקשורת. בשירותים הפיננסיים נמשכה מגמת התייעלות איטית, המתבטאת בצמצום בן 2 אחוזים של מספר המועסקים. (בבנקים הגיע שיעור הצמצום ל-4.5 אחוזים.) ניתוח מפורט של ההתפתחויות בענפי המשק, על ענפי המשנה השונים — מוצג בפרק ו'.

העלייה התלולה במיוחד של מספר המועסקים מן השטחים (כ-12 אחוזים בממוצע שנתי וכ-20 אחוזים במשך שנת 1987) הושפעה כנראה, בין השאר, מחוק שכר המינימום, שהביא להעלאה רבה של השכר הנמוך במשק; כאמור, סביר להניח כי ההעלאה זו הניעה מעסיקים להעדיף עובדים בלתי מאורגנים מן השטחים, שחוק זה לא מיושם לגביהם, וכתוצאה מכך גדל הביקוש לעובדים אלה במידה ניכרת. עם השערה זו מתיישבת גם עליית שכרם (גידול ריאלי של כ-13 אחוזים במשך השנה, לעומת כ-9 אחוזים בממוצע, בלבד, אצל הישראלים בסקטור העסקי; השכר הנמוך של ישראלים גדל, כאמור, הרבה יותר). התפתחות זו שלעצמה היתה אמורה לפגוע בתעסוקה של ישראלים בלתי מיומנים, אולם השפעתה מותנה מאוד, משום שהביקושים לתוצר גדלו השנה דווקא בענפים עתירי עבודה בלתי מיומנת — ביניהם השירותים האישיים, הבנייה, המזון הטקסטיל וההלבשה. בענפים אלה גדל השנה, כאמור, מספר המועסקים, ורוב המצטרפים היו עובדים מן השטחים. למרות ההשפעות המקווות האלה, העלאתו המוסרית של השכר הנמוך תרמה, להערכתנו, להקטנת השיפור במצב האבטלה.

5. האבטלה

שיעור האבטלה ירד, בממוצע שנתי, מ-7.1 אחוזים אשתקד ל-6.1 אחוזים השנה. רמת האבטלה כ-387 יתה עדיין גבוהה, בהשוואה עם תקופות שקדמו להפעלת התכנית הכלכלית ב-1985, וזאת על אף ההאצה הניכרת של הפעילות הכלכלית ותרף הירידה הנמשכת של שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה. תופעה זו ניתן לייחס לשני גורמים: (א) גידול האבטלה החיכוכית, כתוצאה מהתגברות השינויים בהרכב התוצר במשק — שינויים המחייבים רבים מן השייכים לכוח העבודה להחליף תפקידים ומשלחי יד. (ב) צמצום היכולת של ישראלים בלתי מיומנים למצוא עבודה, משום שחוק שכר המינימום הביא להעלאה תלולה של השכר הנמוך במשק. על גורם זה מעידה, כנראה, עלייתו התלול של הביקוש לעובדים מהשטחים השנה.

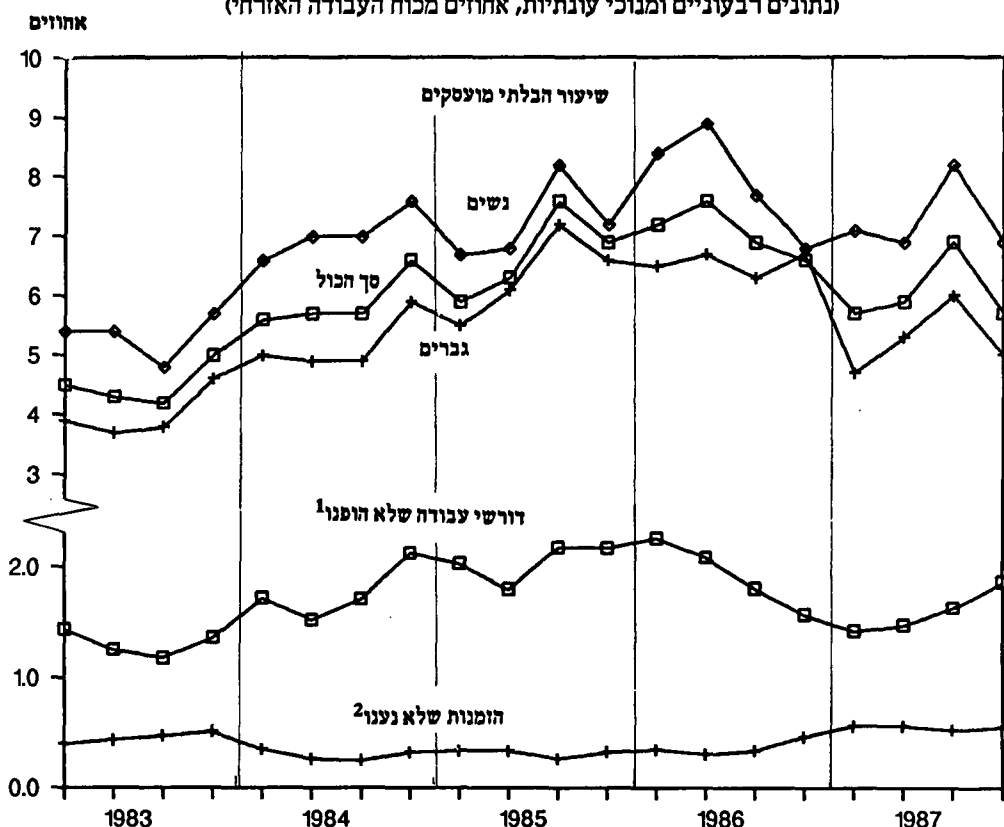
לוח ד' - 11

מאפייני הבלתי מועסקים, 1979 עד 1987
(אחוזים)

1987	1986	1985	1984	1983	1981	1979	
(השיעור בקרב הבלתי מועסקים)							
71.5	75.4	77.5	75.6	70.3	72.0	57.0	1. חיפשו עבודה 5 שבועות או יותר
48.3	49.6	51.5	52.4	48.9	57.4	43.1	2. חיפשו עבודה דרך שירות התעסוקה
42.5	42.4	42.1	39.6	38.9	38.6		3. מפרנסים ראשוניים (ראשי משפחות)
50.2	50.7	51.1	51.2	48.3	49.8	51.4	4. עברו כ־12 חודשים האחרונים
							מזה: (האחוזים מתוך קבוצה 4)
48.2	54.9	59.5	55.8	41.0	51.1	23.2	א. פוטרו מעבודתם
30.9	22.2	19.7	22.2	33.0	25.3	34.1	ב. התפטרו מעבודתם
25.5	24.3	24.3	25.0	23.2	26.4	25.8	ג. עיסוקם האחרון בתעשייה
							ד. עיסוקם האחרון בשירותים
15.3	15.9	14.9	16.6	17.8	19.5	18.7	הציבוריים
52.8	56.7	58.6	54.6	55.5	53.8	53.3	3. התפלגות לפי מין: שיעור הגברים
							6. התפלגות לפי שנות לימוד:
20.3	20.1	23.0	21.6	21.8	24.9	26.5	0 — 8 שנים
60.1	61.8	60.8	59.6	59.7	57.6	56.6	9 — 12 שנים
19.6	18.1	16.0	18.7	18.0	17.1	16.9	13 שנים ומעלה
							7. התפלגות לפי קבוצות גיל:
38.5	41.6	42.4	43.9	45.3	46.7	48.4	גילאי 14 — 24
30.9	31.1	32.0	33.5	32.6	31.9	32.3	גילאי 25 — 34
26.3	23.6	21.9	19.2	17.9	18.4	15.8	גילאי 35 — 54
4.3	3.8	3.7	3.4	4.2	2.9	3.5	גילאי 55 ומעלה
(שיעור הבלתי מועסקים בקרב הקבוצות השונות)							
15.4	18.9	18.2	16.3	12.8	14.4	8.0	8. אבטלה בקבוצות גיל:
6.3	7.2	6.8	6.2	4.6	5.0	2.9	גילאי 14 — 24
3.8	4.1	3.8	3.0	2.2	2.6	1.3	גילאי 25 — 34
2.0	0.2	1.9	1.4	1.3	0.9	0.7	גילאי 35 — 54
							גילאי 55 ומעלה
9.6	10.2	11.7	11.8	11.9	11.4	9.3	9. חיילים משוחררים (שיעורם בקרב הבלתי מועסקים)
(שיעור הבלתי מועסקים)							
6.9	7.5	7.7	6.8	5.7	5.6	3.3	10. אבטלה לפי מתוות
6.5	9.0	8.1	6.5	4.5	5.5	2.5	ירושלים
7.1	7.8	6.4	5.3	4.6	5.1	3.3	הצפון
5.2	5.9	6.3	5.9	4.5	4.5	2.1	חיפה
5.0	5.7	5.2	5.1	3.9	4.6	2.9	מרכז
7.8	8.6	8.8	7.1	4.7	6.3	4.2	תל-אביב
6.1	7.1	6.7	5.9	4.5	5.1	2.9	דרום
							סך הכול

ה מקור: סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (בחלקם — נתונים שלא פורסמו).

דיאגרמה ד' - 4
אינדיקטורים לאבטלה, 1987 עד 1983
(נתונים רבעוניים וממוכי עונתיות, אחוזים מכוח העבודה האזרחי)



(1) דורשי עבודה ישראלים מחוץ הזמנות שסופקו על ידי ישראלים.
 (2) הזמנות לעובדים שלא סופקו על ידי ישראלים.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם; משרד העבודה, שירות התעסוקה.

הירידה הניכרת של האבטלה משתקפת בשינויים, שחלו השנה במאפיינים השונים של הבלתי מועסקים (לוח ד'-11). הנתונים מראים, כי שיעור האבטלה ירד השנה גם בכל אחד מששת המחוזות בארץ. על הצטמצמות הקשיים של צעירים במציאת עבודה מעידה ירידה של משקל בני 15-24 ושל משקל החיילים המשוחררים בקרב הבלתי מועסקים, ועל הקלה בעומק האבטלה מעידה ירידת משקלם של אלה שחיפשו עבודה במשך 5 שבועות ויותר. על כך מצביעים גם ירידת שיעור המפוטרים ועליית שיעור המתפטרים בקרב הבלתי מועסקים. בשנתיים האחרונות גדל משקלן של הנשים בקרב הבלתי מועסקים, וכן משקלם של בעלי ההשכלה הגבוהה. שתי תופעות אלו משקפות, כנראה, את הקשיים היחסיים במציאת עבודה בשירותים הציבוריים, שהתעסוקה בהם לא גדלה, ובענפים עתירי הידע, שנקלעו לקשיים.

אינדיקטור אחר להתפתחות האבטלה הוא היחס בין מספר דורשי העבודה הישראלים שלא מצאו משרה לבין מספר ההזמנות לעובדים שלא סופקו בידי ישראלים (לוח ד'-12 ודיאגרמה ד'-4). גם נתונים אלה מצביעים השנה על הקלה ניכרת במצב האבטלה: מספר דורשי העבודה הישראלים הצטמצם, מספר ההזמנות לעובדים גדל, וכך ירד היחס ביניהם.

לוח ד' - 12

דורשי העבודה וההזמנות לעובדים, 1979 עד 1987
(אלפים)

מספר דורשי עבודה שלא נענו — לכל הזמנה פנויה (שלא סופקה ע"י ישראלים)		דורשי עבודה ישראלים	הזמנות לעובדים	
0.6	25.7	20.3		1979
4.3	18.2	34.6		1981
3.2	19.0	31.8		1983
5.9	16.3	37.6		1984
6.3	17.3	42.6		1985
5.2	19.2	42.3		1986
6.8	21.8	37.5		1987
6.8	18.1	47.4	I	1986
5.4	18.3	40.7	II	
5.7	20.7	43.5	III	
3.9	19.9	37.6	IV	
2.7	21.0	34.7	I	1987
2.1	22.0	32.2	II	
3.2	22.0	39.5	III	
3.7	22.0	43.4	IV	

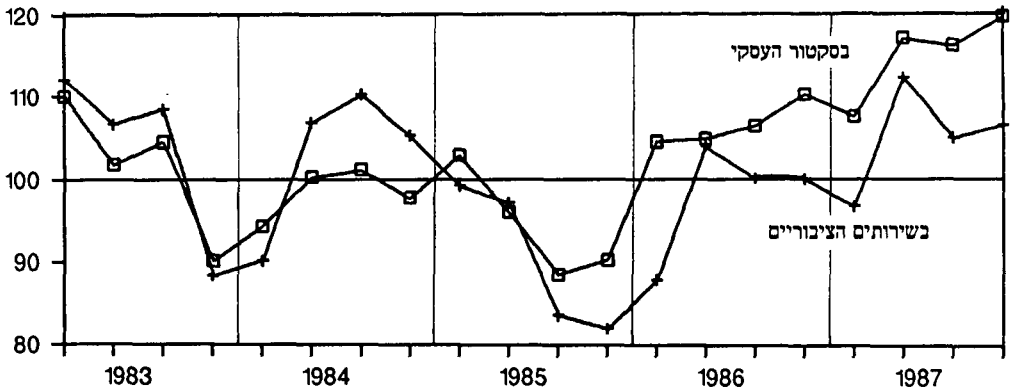
המקור: נתוני שירות התעסוקה ועיבודי בנק ישראל.

6. השכר

השכר למשרת שכיר, ברוטו, במונחי כוח קנייה, עלה השנה בממוצע כ־8.2 אחוזים, לאחר 11.6 אחוזים אשתקד. שיעורי עליית השכר היו דומים בשני הסקטורים — 8.4 אחוזים בעסקי ר־4 אחוזים בציבורי; לאחר הפעלת התכנית הכלכלית, עלה השכר העסקי בשנים 1985 ו־1986 הרבה יותר מן השכר בסקטור הציבורי. כתוצאה מכך נוצר פער יחסי בין רמות השכר, ופער זה הלך וגדל, עד שהתייצב ב־1987, בשיעור ממוצע של כ־10 אחוזים (דיאגרמה ד'־5 ולוח ד'־13). שיעור עלייתו של השכר הפנוי דמה השנה לזה של השכר ברוטו. במשך שנת 1987 (בין הרביעי האחרון של 1986 לרביעי האחרון של 1987) עלה השכר הריאלי, בממוצע, כ־8.4 אחוזים — 9.0 אחוזים בסקטור העסקי ו־6.7 אחוזים בלבד בשירותים הציבוריים. שיעור הגידול הנומינלי היה, בממוצע, 26.3 אחוזים, ו־37 אחוזים מהם נבעו מתוספות יוקר. תוספות יוקר והסכמי שכר סקטוריאליים מסבירים כ־80 אחוזים מן הגידול הנומינלי של השכר בשירותים הציבוריים, אך רק כ־40 אחוזים מגידולו של השכר העסקי. מתברר, שגם השנה, כמו אשתקד, נבע עיקר גידולו של השכר העסקי מתוספות שכר, שניתנו ברמה המפעלית והענפית, אולם גידולו המהיר של השכר נבע, בין השאר, מהעלאות ניכרות של השכר הנמוך. בעקבות שחיקתו של שכר המינימום (שירד ב־1985 לשיעור של כ־30 אחוזים מן השכר הממוצע, לאחר 35 עד 38 אחוזים בתקופות קודמות), הופעלו מאז ראשית 1986 לחצים חברתיים להעלאתו, ולחצים אלו הביאו במאס 1987 לחקיקת חוק שכר מינימום. על רקע התפתחויות אלה הועלה שכר המינימום, נומינלית, במשך 1986 כ־50 אחוזים, ובמשך שנת 1987 — כ־38 אחוזים נוספים. כך מסתכמת עליית שכר המינימום במשך שנתיים אלו ב־107 אחוזים נומינלית, וב־49 אחוזים במונחי כוח קנייה — פי שלושה משיעור עלייתו הריאלית של השכר הממוצע. במאס 1988 הועלה שכר

דִּיאָגְרַמָּה ד' - 5

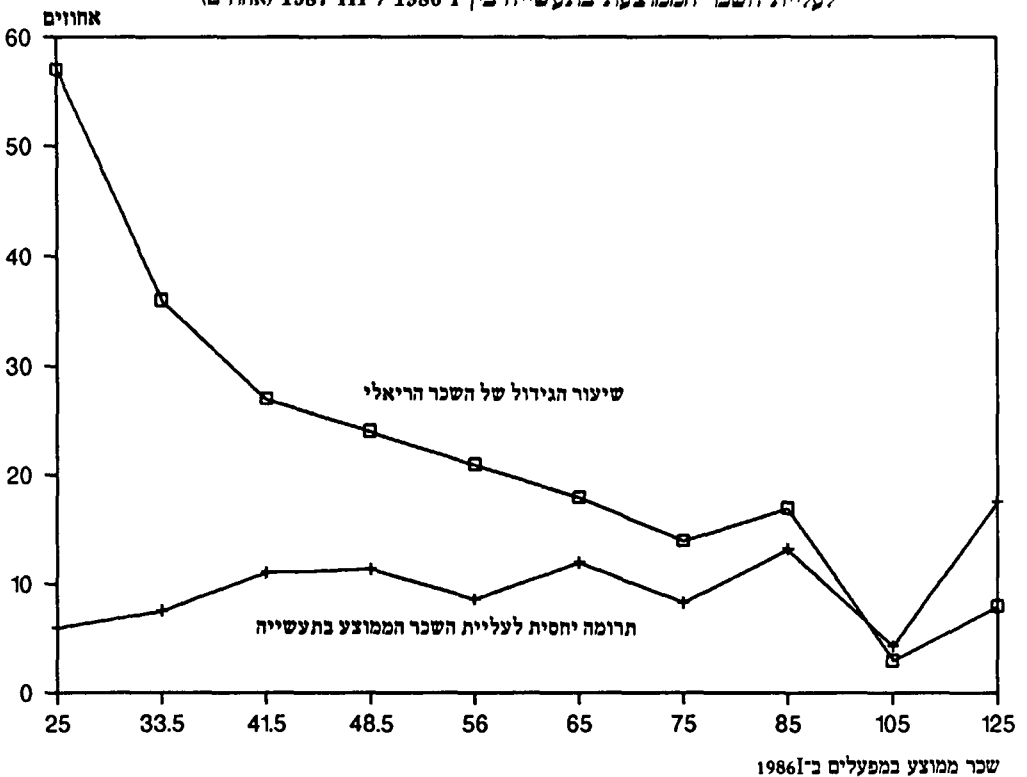
מדדי השכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר בסקטור העסקי ובשירותים הציבוריים, 1983 עד 1987
(ממוצע 1982-1 = 100)



המקור: נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות מעבידים לביטוח לאומי, מנוכים במדד המחירים לצרכן - ניכוי חודשי ונוסף עליו ניכוי ההטיה בשיטת החישוב המקובלת, שלפיה מנוכה השכר במדדים המקדימים את מועד התשלום במחצית החודש.

דִּיאָגְרַמָּה ד' - 6

שיעורי גידול של השכר הריאלי בקבוצות מסעלי תעשייה שונות לפי רמת השכר הממוצע, ותרומתם לעליית השכר הממוצעת בתעשייה בין I 1986 ל-III 1987 (אחוזים)¹



שכר ממוצע במפעלים ב־1986

(1) מפעלי התעשייה חולקו ל־10 קבוצות שונות לפי רמת השכר הממוצע לעובד ב־1986. השכר הריאלי במונחים של הוצאות עבודה לעובד, מנוכה במדד המחירים לצרכן.

המקור: חיים רגב, שינויים בשכר בתעשייה לפי רמות שכר של מפעלים, מחקר שטרם פורסם.

העלייה או הירידה (-) בשכר הריאלי הממוצע למשרת שכיר¹, 1980 עד 1987
(כל שנה לעומת קודמתה, אחוזים)

1987	1986	1985	1984	1983	1982	1981	1980	
8.2	11.6	-6.8	-2.5	4.7	-0.9	11.1	-3.4	כל המשק
7.4	8.3	-12.3	-0.8	8.2	-5.3	10.9	-8.4	שירותים ציבוריים
8.4	13.0	-4.1	-3.2	3.1	1.2	10.9	-0.6	סקטור עסקי
9.6	13.5	-6.3	-2.6	2.0	1.5	7.7	-2.1	חקלאות, ייעור ודיג
7.3	10.7	-4.6	-0.2	4.5	1.5	12.5	-0.7	תעשייה
13.6	4.9	-4.5	-8.6	6.6	-5.1	21.4	1.9	חשמל ומים
16.6	16.8	-6.5	-6.5	-1.3	4.2	9.4	-2.1	בנין
8.0	15.4	0.6	-3.2	1.0	4.2	12.8	-5.3	מסחר, שירותי אוכל והארוחה
10.3	13.0	-4.5	-0.6	0.9	-1.2	9.7	0.7	תחבורה, אחסנה ותקשורת
5.2	14.9	-2.2	-9.0	6.3	-1.5	10.3	3.1	שירותים פיננסיים ועסקיים
14.9	22.0	-6.5	-7.3	6.1	7.6	4.4	-4.6	שירותים אישיים אחרים

1) נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתוך דוחות מעבידים לביטוח הלאומי, מנוכים במדר המחירים לצרכן: ניכוי חודשי, ונוסף עליו — ניכוי ההסיה בשיטת החישוב המקובלת, שלפיה מגובה השכר במדרים המקדמים את מועדי התשלומים במחצית החודש. הנתונים כוללים עובדים מן השטחים המועסקים בישראל.

המינימום שוב כ־22 אחוזים — כמתחייב מן החוק, שעל פיו מועלה שכר המינימום בכל שנה עד ל־45 אחוזים מן השכר הממוצע במשק. על פי אומדנים מקורבים (משנת 1983), משקלם של מקבלי שכר המינימום בקרב השכירים היה כ־11 אחוזים. בתעשייה היה משקלם קרוב לממוצע, בענפי השירותים האישיים ובחקלאות היה שיעורם כפול מן הממוצע, ובענף הבנייה משקלם כ־15 אחוזים. ההשפעה הישירה של העלאת שכר המינימום היא לכאורה מצומצמת², אך מתברר, כי העלאת השכר הנמוך גוררת בהכרח התאמות שכר ברמות גבוהות יותר. כתוצאה מכך עולה השכר הממוצע בענפים ובמפעלים עתירי עבודה בלתי מיומנת מעבר לנגזר מן ההשפעה הישירה, ובהדרגה נוצרים לחצים להעלאת השכר גם בסקטורים אחרים במשק. על תהליכים אלה מעיד הקשר השלילי החזק בין רמות השכר הממוצעות בענפים ובמפעלים לשיעורי הגידול של השכר בהם (ריאגרמה ד"6). לאור האמור לעיל אנו מעריכים, כי העלאת שכר המינימום בשנתיים האחרונות הגדילה במידה ניכרת את השפעתם המצטברת של הסדרים ההצמדה "אוטומטיים" במשק (הסדרים הנגזרים מתוספות היוקר, מהסכמי השכר הסקטוריאליים ומחוק שכר המינימום), והשנה הם מסבירים, להערכתנו, יותר ממחצית הגידול הנומינלי של השכר הממוצע בסקטור העסקי, וכמעט את כל גידולו בשירותים הציבוריים (אם כי קשה להעריך שיעורים אלה במדויק).

מבדיקת עליות השכר בענפים שונים (לוח ד"14) מתברר, כי גם במשך 1987, כמו אשתקד, היתה עליית השכר בענפים הלא־סחירים של הסקטור העסקי מהירה הרבה יותר מאשר בענפים הסחירים: השכר הריאלי בענפי הבנייה והשירותים האישיים עלה במשך השנתיים האחרונות בשיעור כפול מן הממוצע בסקטור העסקי, וכ־1987 השתלבה מגמה זו עם גידול ניכר של מספר המועסקים בענפים האמורים. התפתחות זו משקפת גידול בולט של הביקוש לתוצר של ענפים אלה, ומעידה על המשכה של מגמת הייסוף הריאלי במשק.

² אם בראשית התקופה היה שיעורו של שכר המינימום כשליש מן השכר הממוצע, תביא העלאה בת 100 אחוזים של שכר זה לעלייה בת פחות מ־4 אחוזים של השכר הממוצע ($0.33 \times 0.11 \times 100$). אולם העלאת שכר המינימום גוררת בהכרח התאמות של סולם השכר, ואלה מגדילות, להערכתנו, במידה ניכרת את ההשפעה האמורה על השכר הממוצע.

לוח ד' - 14

התפתחות השכר הריאלי ב-1987 בהשוואה עם תקופות קודמות'
(מדדים)

שירותים אישיים	שירותים פיננסיים	מסחר וש' תחבורה וקשר	הארוחה	כינוי	תעשיה	חקלאות	שירותים ציבוריים	סקטור עסקי	סך הכול	
88.0	88.9	92.7	86.2	91.7	94.7	93.9	105.5	92.4	96.1	1984 (1)
82.2	86.8	88.5	86.6	85.7	90.3	87.9	92.5	88.5	89.6	1985 (2)
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	1986 (3)
108.5	100	103.9	106.7	108.4	102.8	105.5	101.9	103.8	103.3	1986 IV (4)
114.9	105.2	110.3	108.0	116.6	107.3	109.6	107.4	108.4	108.2	1987 (5)
124.9	107.8	112.9	116.9	129.3	110.7	114.1	108.7	113.1	112.0	1987 IV (6)
שיעורי שינוי באחוזים										
30.6	18.3	19.0	25.3	27.2	13.3	16.7	1.9	17.3	12.5	1987/1984 (7)
15.1	7.8	8.7	9.6	19.2	7.7	8.2	6.7	9.0	8.4	1987IV/1986IV (8)

(1) ראה הערה 1 בלוח ד'-13.